

מדינת ישראל

שיקום אסירים משוחררים בקיבוצים 1983-1999 הרשות לשיקום האסיר

ד"ר אורי תימור
המחלקה לקרימינולוגיה
אוניברסיטת בר-אילן

ד"ר אפרת שהם
המכללה האקדמית אשקלון
החוג לקרימינולוגיה

ירושלים תשס"ו 2005

ארבעה ימים לאחר מכן, ביום חמישי, 17.08.2016, נערכה ישיבה
 בה נכחו כל המעורבים והתקיימו דיונים בנושא. במסגרת הישיבה
 הוחלט כי יוקמו שני צוותי עבודה, שיתמקדו במציאת פתרון
 לבעיה. הצוות הראשון יתמקד במציאת פתרון לבעיה, והצוות
 השני יתמקד במציאת פתרון לבעיה.

- הצוות הראשון יתמקד במציאת פתרון לבעיה, והצוות השני יתמקד במציאת פתרון לבעיה.
- הצוות הראשון יתמקד במציאת פתרון לבעיה, והצוות השני יתמקד במציאת פתרון לבעיה.
- הצוות הראשון יתמקד במציאת פתרון לבעיה, והצוות השני יתמקד במציאת פתרון לבעיה.
- הצוות הראשון יתמקד במציאת פתרון לבעיה, והצוות השני יתמקד במציאת פתרון לבעיה.
- הצוות הראשון יתמקד במציאת פתרון לבעיה, והצוות השני יתמקד במציאת פתרון לבעיה.

הצוות הראשון:

הצוות הראשון יתמקד במציאת פתרון לבעיה, והצוות השני יתמקד במציאת פתרון לבעיה.

הצוות הראשון יתמקד במציאת פתרון לבעיה, והצוות השני יתמקד במציאת פתרון לבעיה.

הצוות הראשון יתמקד במציאת פתרון לבעיה, והצוות השני יתמקד במציאת פתרון לבעיה.

הצוות הראשון יתמקד במציאת פתרון לבעיה, והצוות השני יתמקד במציאת פתרון לבעיה.

הצוות הראשון יתמקד במציאת פתרון לבעיה, והצוות השני יתמקד במציאת פתרון לבעיה.

הצוות הראשון יתמקד במציאת פתרון לבעיה, והצוות השני יתמקד במציאת פתרון לבעיה.

הצוות הראשון יתמקד במציאת פתרון לבעיה, והצוות השני יתמקד במציאת פתרון לבעיה.

הרשות לשיקום האסיר נוכחה גם בחולשות שהיו בתכנית ואולם בחרה בה מתוך אמונת היסוד של הרשות שבלי עזרת החברה ובלא קואליציה בין אנשי מקצוע לחברה- נכשל כקודמנו. ולכן בחרה בדרך השיתוף. מה עוד, של תנועה הקיבוצית, מאז 1977, היה עניין במתן תשובה לביקורת החברתית שטענה, שהקיבוץ נמנע לפתוח את שעריו לאוכלוסיות החלשות. כמו בכל תוכנית חברתית, הצלחתה מותנית בשותפות של אינטרסים, וכזה היה פרויקט לשיקום אסירים משוחררים בתנועה הקבוצתית.

שני חידושים גדולים הכניסה הרשות בתכנית:

א. שילוב הקיבוץ הדתי בתכנית.

בניגוד לתנועה הקיבוצית הכללית, אשר בה לא התקבלה החלטה של מוסדותיה המחייבת את הקיבוצים להשתתף בפרויקט, הגענו להסכם עם הקיבוץ הדתי ועם המזכ"ל, יצחק פלזר מקיבוץ לביא, על קבלת הפרויקט כפרויקט של הקיבוץ הדתי על דעתם המחייבת של מוסדותיו.

מנכ"ל הרשות נרתם למסע הסברה בכל קיבוצי הקיבוץ הדתי.

הקיבוץ הדתי העמיד לרשות הנושא, עובדת מוכשרת ומסורה, הגב' אסי אוברמן, שהביאה להישגים מופלאים של הפרויקט בתנועה זו.

תפישתה של אסי הייתה כי תקופת קיבוץ הינה הכשרה לעתיד מחוץ לקיבוץ.

תוך המשך הקשר עם המשוקם גם לאחר סיום התוכנית.

הקיבוץ הדתי היה מתאים יותר לאסירים משוחררים שבאו ממשפחות מסורתיות ושומרות כשדות, המזכירה באורחותיה את בית הורים והקלה עליהם להשתלב בחברה החדשה. דבר שהיה חסר להם, לא פעם, במסגרת הקיבוץ החילוני.

דווקא, הליברליות של הקיבוץ הדתי, שפחות החמירה בנושא שמירת מצוות, פתחה שערים לאנשים אלה להיקלט במסגרת המסורתית. התפילה בבתי הכנסת, שלוש פעמים ביום, הקלה על הפיקוח החברתי על המשוקמים. דא עקא שהקיבוץ הדתי כלל מספר מצומצם של קיבוצים, לעומת המסגרת הקיבוצית הכללית.

ב. הרשות הכניסה סדר מסוים לתכנית.

יועץ הרשות בכלא המליץ בפני המנכ"ל על קליטת האסיר בקיבוץ ורק לפי החלטת המנכ"ל פעלו נציגי התנועה הקיבוצית חרות לפיד ואסי אוברמן בקליטת האסיר בקיבוץ, בתהליכים שפורטו במחקר שלפנינו. הרשות, דרשה חוזה בכתב לעומת ההסתפקות בחוזה בעל-פה בתקופה שקדמה לה. הרשות גיבתה את פעילות נציגי התנועה הקיבוצית, בקשר ישיר ויום יומי עם המנכ"ל ובהתערבותו גם במקרים הפרטניים, בעיקר בבעיות שנוצרו בתחום הטיפול המימוני בצרכיו המיוחדים של המשוחרר דבר, שמנע נשירתם של רבים מהתכנית בשעת משבר.

ראינו חשיבות בעמידה בקשר ישיר עם המשפחות המאמצות, בעיקר לקראת החגים ובימי משבר.

הרשות הוסיפה ביוזמתה תוכנית לקליטת אסירות משוחררות- הראשונה בקיבוץ צרעה, דבר שלא היה מקובל תחילה על מרכז התכנית.

קליטת אסירות משוחררות חייבה טיפול אינטנסיבי יותר, ע"י יועצי הרשות ולשכת המנכ"ל. בשנים האחרונות הצטמצם מספר הפונים לתנועה הקיבוצית, ניתן לייחס זאת לכמה גורמים:

1. חיזוק תוכנית הרשות בקהילה.
 2. בניית מערכת ההוסטלים ומגורים משותפים של סטודנטים עם אסירים משוחררים. (גרסה עירונית למשפחה המאמצת בקיבוץ).
 3. עליית המודעות לנושא הסמים והפתרונות החדשים לאוכלוסיה זו, והעדר פתרונות מקצועיים לנפגעי סמים בתנועה הקיבוצית.
 4. תהליך הפרטה שעבר על התנועה הקיבוצית, הזדקנותה של האוכלוסייה וצמצום מספרם של בני הדור הצעיר בתנועה זו.
 5. מיעוט בוגרי תברות נוער בתנועה הקיבוצית- שכן, אלה היו המעוניינים העיקריים בין האסירים המשוחררים שביקשו ביחמתם לפנות לקיבוץ, אשר שבו התחנכו כנערים, או שבן משפחתם התנסה בו התנסות חיובית.
- מחקר זה, שאפשרנו את קיומו והושטנו עזרה רבה לחוקרים ד"ר שוהם וד"ר טימור, הוא ניסיון להתמודד עם סיפור הצלחה, שהיה שלב חשוב בדרך בנייתה של תורת שיקום האסיר הישראלית. תודתנו נתונה להם.
- זה המקום להביע את הערכתנו הרבה. למזכירי הקיבוץ, למשפחות המאמצות, ולתנועה הקיבוצית שפתחה שעריה ושערי ליבה, לפני ניסיון חברתי, היו מוכנים לתת לו יד ולתת לו סיכוי. יעמדו על הברכה חברינו חרות ואסי שפעלם כמניחי יסודות, כבוני שיטה, לא יישכחו.
- בזכות פעלם הרב מצאו 115 אסירים משוחררים סיכוי לדרך חדשה. חלקם הצליחו בה וחלקם נבשלו. כולם לקחו עמם צידה לדרך, גם כאשר עברו שנים מסיום התכנית, כולל אלו שנכשלו, אך נשאו עמם כמה רגעים של חסד בחייהם הקשים.
- התנועה הקיבוצית, אותם קיבוצים שקלטו אסירים משוחררים, באווירה של הפרטה הסוחפת את חברתנו, – "הייתה זו שעתם היפה".

תשרי תשס"ג.

אברהם הופמן

מדינת ישראל

הרשות לשיקום האסיר

שיקום אסירים משוחררים בקיבוצים - 1983-1999

הרשות לשיקום האסיר.

אפרת שהם ואורי תימור*.

מבוא

מחקרי הערכה על תכניות לשיקום עבריינים בשליש האחרון של המאה העשרים לא הצביעו על הצלחות מרשימות (שהם ושביט, 1990; Taxman 1998; Mair, 1991; Palmer, 1992; Johnson, 1987). וכך נותרה בעינה השאלה, כיצד להפוך את העבריין לאזרח שומר חוק. באופן מהותי בעיותיו של האסיר המשתחרר מהכלא אינן שונות כללית מבעיות הרווחות אצל כולנו, בעיות של תעסוקה, מגורים וקשרים חברתיים, אלא שאצל האסיר המשוחרר בעיות אלו מחריפות הן בעקבות יכולותיו הלקויות מלכתחילה והן בעקבות הישיבה הממושכת בכלא. תוכניות השיקום לאסירים אמורות לסייע לאסיר המשוחרר להתמודד עם בעיות, שהיו לו לפני המאסר בנוסף לתוצאות השליליות הקשורות בישיבה בכלא (Haines, 1991). שיעור המועדות בקרב אסירים בישראל עמד בשנת 2000 על 64.5% (שירות בתי הסוהר, 2001). דיווח משנות ה-80 ביחס ל שיעורי הרצדיביזם בקרב אסירים משוחררים בישראל מראה כי כ-75% מקרב האסירים המשוחררים חזרו לעבריינות עד תום חמש שנים משחרורם מהכלא (חסין, 1989). כאשר בוחנים את התוכניות חשונות לשיקום אסירים בישראל, ניתן באופן גס להבחין בין שלוש שיטות: תכניות שיקום של האסיר בכלא במסגרות שיקומיות מיוחדות בתוכו כמו אגפי גמילה מסמים ואגפים לחוזרים בתשובה; תכניות לשיקומו בקהילה כמו הכשרה מקצועית ופיקוח, הוסטלים ומגורי אסירים משוחררים עם סטודנטים, ותכניות המעבירות את האסיר המשוחרר לסביבה שונה וחדשה לו המזוהה עם מערכת ערכית אנטי עבריינית כדוגמת הישיבה או הקיבוץ.

מאז פרסומו של דו"ח מרטינסון (Martinson, 1974) שטבע את המושג "שום דבר לא עובד" ביחס לתוכניות השיקום השונות במסגרת התקון, חל שינוי בהתייחסותה של מערכת הענישה למטרת --

• שמות המחברים מופיעים לפי סדר ה-א-ב. חלקם במחקר שווה.

מדינת ישראל

הרשות לשיקום האסיר

השיקום, שהתבטא גם בהפחתה ביומרה לשקם אסירים בבתי הסוהר. מסקנתו של מרטינסון קבלה ביטוי בישראל בדוח וועדת קנת שפורסם בארץ בתחילת שנות השמונים, ואשר קובע מפורשות, כי בית הסוהר אינו יכול ואינו צריך להיות מוסד שיקומי (קנת, ליבאי ושפירא, 1981). מתחילת שנות השמונים נעלמה בהדרגה המטרה של שיקום האסירים מההגדרות של שרות בתי הסוהר לגבי מטרות המאסר. במקום שיקום האסירים והפיכתם לשומרי חוק הופיעה מטרה צנועה יותר של מתן הזדמנות לאסירים מתאימים המעוניינים בכך להתחיל בדרך שיקומית (לדוגמה "המשפט האסטרטגי" בדוח השנתי של שבי"ס, 1998). האחריות לשיקום האסיר הועברה במידה רבה לרשות לשיקום האסיר, שהוקמה בישראל בשנת 1984 כדי לקדם שיקומם של אסירים משוחררים המעוניינים להשתקם (הופמן 1990).

שיקום אסירים בכלא-

שיקום תעסוקתי - תעסוקת האסירים נתפשת כמשתנה חשוב בצמצום הנוק הכרוך בשיבה בכלא וכאמצעי עיקרי המכוון להפנמת נורמות התנהגות קונפורמיות הכרחיות לתפקוד תקין בחברה (אליצור, 1982; עובדיה יוסף, 1996).

על פי החוק לתיקון דיני העונשין (1954) חייב כל אסיר בעבודה. במהלך שני העשורים האחרונים הקדיש שרות בתי הסוהר מאמצים נרחבים להרחבת תעסוקתם של האסירים בתוך מסגרת בית הסוהר. במסגרת זו שוכנעו יזמים פרטיים ובעלי מפעלים להקים בתוך חצרות בתי הסוהר בתי מלאכה ומפעלים, המעסיקים מאות אסירים ביצור על בסיס הדרישות המקובלות במשק ומשלמים להם שכר. במקביל ניתנת אפשרות לאסירים העומדים בקריטריונים שונים של השבי"ס, וחפצים בכך, לצאת לעבוד במסגרת של קבוצות עבודה גם מחוץ לכותלי הכלא. עבודות אלו מתבצעות בליווי ובאבטחת הסוהרים. להבדיל מעבודות חוץ אלו יכולים אסירים, העומדים בקריטריונים, לצאת לקראת סוף תקופת המאסר לבדם לעבודות שיקום, אשר נועדו לסייע להם להשתלב בהדרגה בחיי הקהילה אליה הם יוצאים. לעבודת השיקום יוצא האסיר מבית השיקום המופרד מהכלא וחוזר אליו באופן עצמאי ובלי פיקוח (שוהם ושביט, 1990).

גמילה מסמים - היות שאחוז המשתמשים בסמים קשים בקרב האסירים גבוה ומגיע לפי הערכת שלטונות בתי הסוהר ל 50% (שירות בתי הסוהר, 1999), פיתח שרות בתי הסוהר בעשור האחרון תכנית מקיפה לגמילת אסירים משימוש בסמים. התכנית התפתחה בשלבים, מטיפול באסירים מכורים באגפים מיוחדים לכך, עד להקמת מרכזי גמילה מיוחדים המתמקדים בגמילה גופנית ונפשית של מאות אסירים.

הרשות לשיקום האסיר

אגפים תורניים – על סמך ההנחה שלשיקום דתי של עבריינים יש פוטנציאל שיקומי גבוה, יועדו

החל משנות השמונים במספר בתי סוהר אגפים מיוחדים לשיקום דתי (Timor, 1998). בעשור

האחרון שוהים מדי שנה כ-200 אסירים באגפים אלה (שירות בתי הסוהר, 1999).

שיקום אסירים משוחררים בקהילה-

מאז שנת 1985 מפעילה הרשות לשיקום האסיר מספר תכניות לשיקום אסירים משוחררים

בקהילה במקומות שונים בארץ.

ההוסטל או כפי שהוא מכונה בארצות אחרות "בית בחצי הדרך" נועד להכין את חזרתו של האסיר המשוחרר לקהילה ולרכך אותה. ההוסטל מבוסס על ההנחה כי המעבר מהכלא לחברה כרוך בבעיות רבות ויש לאפשר לאסיר תקופת הסתגלות מוגנת. ההוסטל בא במידה רבה למלא את תפקידם של המשפחה או החברים אצל אותם האסירים המשתחררים ללא מערכת של תמיכה חברתית מעין זו. ההוסטל נותן בנוסף לקורת גג ומזון גם שירותי תמיכה שונים של טיפול, ייעוץ וסיוע במציאת עבודה ועוד (אמיר ודרובני, 1993).

תכנית נוספת היא "שלושה בדירה אחת". במסגרתה מתגוררים אסירים משוחררים בדירות משותפות לכל אחד מהם ולעוד שני סטודנטים במשך כשנה. מגורים משותפים אלה אמורים להשפיע לטובה על שיקומם באמצעות תהליכים של הזדהות וחינוך (אמיר ושגיב, 1998). בשנים האחרונות נוספה תכנית שיקום בקהילה, הכוללת שילוב בעבודה והשתתפות בתכניות טיפוליות בשעות אחה"צ והערב בפיקוח רכזי הרשות ועובדים סוציאליים בקהילה.

שיקום אסירים משוחררים במסגרות קהילתיות ייחודיות -

במקביל לשיקום בכלא ולשיקום בקהילה יש בישראל שיטת שיקום ייחודית במסגרות ספציפיות אנטי עברייניות ובמנותק מקהילות המוצא של האסירים המשוחררים. שיטת שיקום זו משמשת שתי מסגרות נפרדות ושונות – שיקום בישיבות לחוזרים בתשובה (תימור, 1989), ושיקום בקיבוצים (Fischer and Geiger, 1991). המשותף לשתי השיטות היא ההנחה כי על מנת להפוך זהות עבריינית לזהות קונפורמית יש לתרחיק את האדם באופן פיזי מסביבתו הקודמת ולחושפו למערכת התנהגותית וערכית מומרצת, אשר תוליך לשינוי תפישתו העצמית של האדם והתנהגותו. הן הישיבה והן הקיבוץ מהווים סוג של קהילה סגורה בעלת מאפיינים של מוסד כוללני עם רמת פיקוח חברתית גבוהה מאוד. שתי הקהילות מזוהות עם מערכות ערכיות ברורות השוללות התנהגות עבריינית או סוטה, ומתגמלות בעיקר מילוי מטרות המזוהות עם הכלל ולא עם הפרט (למשל רוטנברג, 1994).

מדינת ישראל

הרשות לשיקום האסיר

שיקום במסגרת הקהילה הקיבוצית -

במחקר זה בחרנו להתמקד במאפייני הקהילה הקיבוצית. מושג הקהילה מציין קבוצה של יחידים השותפים לתכונות חברתיות משמעותיות. קהילות נבדלות זו מזו במידת הסולידריות הפנימית שלהן, באינטגרציה בין תת המערכות ובאוטונומיה שלהן כלפי החברה הרחבה. קהילה אתנית מוגדרת בספרות הסוציולוגית (בן רפאל, 1996) כקבוצה נפרדת בחברה רחבה יותר אשר מתלכדת סביב תרבות שונה. חברי הקבוצה רואים את עצמם קשורים יחד בקשר של גזע, לאומיות או תרבות.

על פי מאסודה (Masuda, 1990) קהילה היא קבוצה סולידרית המאוחדת באותה אמונה ובעלות משותפת על אמצעי הייצור. המונח קהילה סגורה מתייחס למשתנה המבני - ארגוני של אותה הקהילה. הקיבוץ כקהילה סגורה מובחן מסביבתו באמצעות גבולות פיסיים, חברתיים ותרבותיים. לקהילה החיה בקיבוץ ישנה מערכת נפרדת של הגדרות נורמטיביות-חברתיות שונות מאלו הפועלות בחברה הכללית. החיים בקהילה הקיבוצית מאופיינים במערכת קרובים פנימית המוכרת רק לחברי הקהילה, מנגנוני שפיטה פנימיים ומגע מבוקר עם החברה הכללית הסובבת אותה. הקהילה הקיבוצית הגדירה את עצמה במשך שנים כמכוונת כלל ולא פרט, כלומר חברה המגדירה את מטרותיה על בסיס משימות למען הכלל, כאשר חלוקת המשאבים הרגשיים מותנית בעשייה למען הכלל ולא למען העצמי. הקיבוץ בחינתו קהילה ראשונית סגורה מפעיל מנגנוני פיקוח לא פורמליים, אבל רבי עוצמה, ליצירת מחויבות וסולידריות פנימית גבוהה (שפר ושפירא, 1992).

המבנה המיוחד של הקיבוץ המקיף באותם גבולות גיאוגרפיים את מקום העבודה, הבלוי והמגורים עבור רוב החברים, מולך לכך שהמחויבות של החבר לקהילה, בתוכה הוא חי, תתפרש על תחומי חיים רבים ומגוונים. מחויבות מעין זאת מחזקת מאוד את תיעלותן של שיטות הפיקוח הלא פורמליות אשר נועדו להוליך למחויבות פנימית עמוקה לערכי הקיבוץ (Rosner, Glick, & Goldemberg, 1993). המחויבות והאמון נתפסים כאבן יסוד לקיומו של הקיבוץ וכפונקציונליים לעצם הישרדותו.

סגירותו של הקיבוץ, העמדת ערך העבודה כערך עליון, האידיאולוגיה השיתופית והקשרים הראשוניים בין חבריו מהווים כולם מרכיבים בעלי אופי שיקומי מובהק העשויים לסייע לשילובו של האסיר בחברה הקונפורמית.

מחקרים שנעשו על שיקום אסירים בקהילות קטנות (תימור, 1989,

הרשות לשיקום האסיר

(Fischer and Geiger, 1991) המאופיינות בחיבורות מומרך מתבססים בהנחותיהם על

שתי תיאוריות מרכזיות: תיאוריית הפיקוח של הירשי (Hirschi 1969). ותיאוריית

ההתחברות הדיפרנציאלית של סתרלנד וקרייסי (Sutherland & Cressey, 1974).

העיקרון הבסיסי בתורתם של סתרלנד וקרייסי מתייחס לתהליכים של למידה חברתית המתקיימים בתוך קבוצות ראשוניות. על פי תורת ההתחברות הדיפרנציאלית אדם הופך לעבריין בשל עודף הגדרות המחייבות את הפרת החוק על הגדרות התומכות בחוק. התחברות האדם אל חברה עבריינית או שומרת חוק תעצב את תפישותיו ביחס לנורמות ובהמשך גם את התנהגותו בפועל. אמונותיו ועמדותיו של האדם אינן רק תולדה של אופיו של האדם ותדירות מגעיו עם הקבוצה החברתית, אלא הם ביטוי לתכונותיה של הקבוצה. מכאן, שעל מנת לשנות את זהותו העבריינית של האדם יש לשנות את המסגרת החברתית שלו. הסביבה הקיבוצית מאופיינת בעודף הגדרות של שמירה על החוק ודורשת ציות וקונפורמיות גבוהה להגדרות. המערכת המפותחת של הקשרים הראשוניים המתקיימת בסביבה הקיבוצית וניתוקו של האסיר מסביבתו החברתית הקודמת, הופכים את חברי הקיבוץ ל"אחרים משמעותיים" ומזרזים את התחברות הפרט למערכת האמונות והעמדות הקונפורמיות התומכות בשמירת החוק.

שילוב תוכניות שיקום במסגרות כוללניות כדוגמת הקיבוץ מאפשר יצירת מסגרת מגוננת מפני חשיפה למכלול של גירויים פנימיים וחיצוניים, ונסיבות חברתיות המתקשרות להתנהגות עבריינית (Knight et al, 1997).

תמיכה חברתית חיובית ובלתי פורמלית המסופקת על ידי החברה הקולטת, משמשת מעין חיסון מפני השפעת רשתות חברתיות שליליות ובכך מונעת מעורבות בפעילות שאינה לגיטימית (Cullen, 1994). לין (Lin, 1986) מגדיר תמיכה חברתית כסיפוק אמצעים חומריים אינסטרומנטליים, רגשיים וחברתיים על ידי הקהילה, כאשר הקשרים בין החברים הם לא רק האמצעים אלא גם המטרה.

התיאוריה השניה היא תיאוריית הפיקוח החברתי של הירשי (Hirschi, 1969). הירשי מסביר רמות שונות של התנהגות סוטה בקבוצה כקשורות לעוצמתו של הפיקוח החברתי הפועל על חברי אותה הקבוצה. יעילותו של הפיקוח החברתי מתבססת על ארבעה מרכיבים המכתיבים את המידה בה יפעל הפרט בהתאם לנורמות של קבוצתו:

התקשרות- הקשר של האדם עם סביבתו החברתית והפעילות ההדדית המשותפת יוצרים רגישות לעמדותיהם של האחרים ומהווים תשתית להפנמת הנורמות שלהם.

מדינת ישראל

הרשות לשיקום האסיר

מעורבות- מעורבות רבה מציגה דרגה גבוהה יותר של התקשרות האדם עם סביבתו החברתית.

לאדם המעורב בפעילות החברתית, שותף ויוזם בה ומפנים את ערכיה, לא נותרים משאבי זמן

ואנרגיה לפעילות נוספת המנוגדת לנורמות.

מחוייבות- מחוייבות הפרט לחברתו תלויה בנכסים שהשיג בתוכה, נכסים כדוגמת סטטוס כלכלי

וחברתי, הערכה, קשרים חברתיים ועוד. ככל שלאדם יש יותר נכסים כאלה הוא עלול לאבד יותר,

אם לא יתנהג בהתאם לנורמות החברתיות.

אמונה- כאשר מתקיימים שלושת המרכיבים הראשוניים הופכת להיות מערכת האמונות של

הקבוצה למערכת האמונות של הפרט ובכך מצטמצמת מאוד הסבירות להתנהגות הסוטה

מנורמות אלה.

השהות בקיבוץ מנתקת את האסיר מהעולם העברייני, מקשרים, ממחוייבויות ומאמונות שליוו

אותו בדרכו העבריינית. היא מלווה בדרך כלל בפיקוח חברתי בלתי פורמלי הדוק ותמידי (בן

רפאל, 1996), כך שהאסיר המשוחרר נמצא כל שעות היום תחת עינם הצופייה של כל חברי

הקיבוץ.

סקירה סוציולוגית של חברת הקיבוץ מראָה כי המבנה הקיבוצי מאפשר את קיומם האינטנסיבי

של שלושת המרכיבים הראשונים בתיאוריה של הירשי, יחד עם זאת בהתייחס לשיקום אסירים

משוחררים לא מתקיים בהכרח המרכיב הרביעי, וזאת בעיקר בשל הצגת החיים בקיבוץ כשלב

מעבר בלבד לחיים בחברה הכללית ולא כתהליך הנועד להביא בסופו להזדהות עם אורח החיים

הקיבוצי ואימוצו לאורך זמן.

בצד הירשי יש עוד תיאורטיקניים רבים התולים את סיכוי השיקום באופייה של הסביבה

החברתית שבה הפרט פועל. הסביבה החברתית מעצבת במידה רבה את תגובותיו של הפרט ואת

סיכויי לחזור להתנהגות עבריינית (Hirschi, 1969; Cullen, 1994; Hakins, Artur &

Catalano, 1995).

תיאוריות פיקוח חברתי בשנות התשעים מדגישות משתנים נוספים בצד ארבעת המשתנים של

הירשי (Hirschi, 1969), כמו שירותי הגנה שהקהילה מספקת לחברים בתוכה ואמצעי בקרה

אינטנסיביים שהקהילה מפעילה בתוכה (Sampson & Laub, 1993). סיפוק כל הצרכים

האינטסטרומנטליים הבסיסיים והענקת פסק זמן מהדאגה לצורכי הקיום הבסיסיים כפי שקורה

בפועל בקיבוץ.

המסגרת החברתית בקיבוץ שאליה מצטרף האסיר, מספקת מסגרת קולטת, מפקחת, ותומכת בו הרשות לשיקום האסיר
 זמנית. היות שמסגרת זאת הנה בעלת אוריינטציה של קונפורמיות לנורמות הלגיטימיות, היא
 מהווה מעין מחסום בפני כוחות קרימינווגניים. ככל שהסביבה החברתית מאופיינת ביותר כוחות
 המגנים על הפרט, כך קטנה ההסתברות שיפנה שוב להתנהגות העבריינית (Hewitt, 1994;
 Regoli & Agenew, 1999).

ישנן תיאוריות סוציולוגיות נוספות היכולות להצביע על הפוטנציאל השיקומי של תכניות לשיבוץ
 אסירים משוחררים בקיבוצים. על פי קלאורד ואוהלין (Cloward & Ohlin, 1960), ככל
 שיהיו יותר הזדמנויות להצליח בדרכים לגיטימיות, כן יצטמצמו הניסיונות להצליח בדרכים
 בלתי לגיטימיות. היות שהקיבוץ מעניק לחבריו ולשוהים בו הזדמנויות דומות להצליח בדרכים
 לגיטימיות, אין להם בדרך כלל צורך בפתרונות עבריינים לבעיותיהם.
 על פי תיאורית הבושה הראינטגרטיבית של ברייסווייט (Braithwaite, 1993) החברה מוכנה
 לסלוח לעבריינים בתוכה המביעים חרטה כנה על מעשיהם העבריינים וקולטת אותם מחדש
 לשורותיה. אגב כך נוצרת מחויבות של עבריינים אלה שלא לחזור לעבריינות. הקליטה בקיבוץ
 היא דוגמה טובה לתהליך זה ולמחויבות זו. המשתקם בקיבוץ מתקבל בהסכמת חברי הקיבוץ
 לאחר שהצהיר על סלידתו ממעשיו העבריינים והתחייב שלא לבצע עוד עברות. העובדה שניתנה לו
 הזדמנות להיקלט בחברה הלגיטימית תוך התעלמות מסוימת מעברו מחייבת אותו לגמול לקיבוץ
 ולחבריו בתפקוד חיובי ובמסגרת החוק.

ההתייחסות אל האסיר לשעבר כאל כל שאר החברים בקיבוץ מביאה ליצירת דימוי חברתי חדש
 שלו כחבר בחברה שומרת חוק. דימוי חדש זה עשוי להתבטא בהמשך גם בשיפור הדימוי העצמי
 שלו. ובהפחתת הסיכוי שיחזור לפעילות עבריינית (Reckless, 1967; Warren, 1983).
 האסיר המשוחרר בישראל מוצא עצמו במקרים רבים מחוץ למסגרות תמיכה פורמליות וללא
 יכולת להשיג את האמצעים השונים, שלהם הוא נזקק לצורך שיקומו (ראה; אופנבכר, 1989).
 הקהילה הקיבוצית מספקת לאסיר המשוחרר צרכים בסיסיים להם הוא נזקק, ובכך מצמצמת
 את הסכנה של חזרה לעולם העברייני.

על רקע תיאוריות אלה ניתן לבחון את השיקום בקיבוץ במסגרת ניתוח תיאורטי של הקיבוץ
 כמוסד כוללני. המוסד הכוללני כפי שהוגדר על ידי גופמן (7 619), מתייחס למוסדות שונים בעלי
 תכונות טוטליות כוללניות השונות באופן מהותי מן ההסדרים החברתיים הקיימים בחברה
 הכללית. המוסד הכוללני מאופיין בקיומן של מחיצות, בדרך כלל פיזיות, המבחינות בין המוסד

מדינת ישראל

הרשות לשיקום האסון

לסביבתו החברתית מחד, ובניתוצן של המחיצות בין תחומי החיים השונים בתוך המוסד מאידך.

במוסד כוללני מתנהלים כל תחומי החיים באותה הטריטוריה ובכפוף לאותה הרשות. כל שלב

בפעילות היומית מתנהל בצמידות לקבוצת אנשים גדולה הנתבעת לעשות דברים דומים

וזוכה ליחס דומה. כל השלבים של הפעילות היומית מתוכננים מראש ומוכתבים במידה רבה על

די מערכת כללים ברורה. הפעילויות השונות מהוות חלק מתוכנית כללית המיועדת למלא את

המטרות הרשמיות של המוסד. פרופיל כללי זה מאגד בתוכו סוגים שונים של מוסדות כוללניים

הנבדלים זה מזה הן בעוצמת הכוללניות שלהם והן במטרות שהם נועדו למלא.

כאשר זנים ביכולתם של מוסדות כוללניים לשמש מסגרות חיברות המכשירות לפעילות חברתיות

לגיטימית, יש צורך להתייחס לשונות הקיימת ביניהם. מאוזליס (Mauselis, 1971) מציע

להבחין בין מוסדות כוללניים שנועדו לצורך חיברות באמצעות שני מדדים: מידת הסטיגמיות

המלווה את השהות במוסד ומידת הוולנטריות בהצטרפות אליו. על פי חלוקה זאת ככל שבדלה

מידת הוולנטריות של ההצטרפות וקטנה מידת התיג המלווה את המוסד כך גדלים סיכויי של

המוסד להגשים את המטרה של הפיכת זהות עבריינית לזהות קונפורמית. וולנס ווזנר (Wolins

& Wozner, 1982) מוסיפים להבחנות הקודמות את המדדים הבאים: מידת הפיקוח וסוג היחס

בין המטפלים והמטופלים. ככל שהפיקוח במוסד יתמקד רק בבעיות האמיתיות של המטופלים

וככל שהיחסים בין המטפלים והמטופלים יהיו שוויוניים יותר כן תגדל השפעתו השיקומית של

המוסד.

הקיבוץ במבנהו המסורתי מקפל בתוכו במידה זו או אחרת מספר מרכיבים של מוסד כוללני.

ישנה הבחנה פיזית ותרבותית ברורה בין הקיבוץ לחברה החיצונית, כל תחומי החיים השונים

מתקיימים בקיבוץ באותה הטריטוריה וכפופים למוסדות הקיבוציים. סדרי החיים השונים

מוכתבים על ידי המוסדות הקיבוציים. פעילות היום יום מתבצעת במידה רבה בסדרים

המוכתבים מראש בקבוצות גדולות של אנשים, כאשר היחס הניתן לכולם הנו יחס דומה ואין

תמורה מובחנת לאנשים שונים.

הקיבוץ הוא מסגרת כוללנית חיובית ובעלת פוטנציאל חינוכי שיקומי, היות שההצטרפות לחיים

בו היא וולנטרית לחלוטין, והיות שהשהות בו לא רק שאינה מלווה בסטיגמה שלילית כלשהי,

אלא שבתקופות מסוימות אף הוסיפה יוקרה לחיים בתוכו והגדירה אותם כקונפורמיים לערכי

המדינה והחברה. לפוטנציאל זה תורמות גם העובדות שבקיבוץ היחסים בין החברים בכל סוגי

התפקידים הם שוויוניים וכן שיש להם מרחב מסוים של חופש פעולה.

הרשות לשיקום האסיר

פתיחתה של הקהילה הקיבוצית לשיקום אסירים משוחררים הופכת אותה למערכת של חיברות מחדש, שתפקידה שינוי או תיקון תהליך קודם של חיברות כושל. תהליכי החיברות המומצאת הקיימים בקיבוץ מנוצלים לצורך סיגולם של האסירים לחיים חברתיים נורמטיביים.

תיאור פרויקט השיקום בקיבוצים

על פי החוק כל אסיר פלילי במדינת ישראל העומד לסיים רצוי שני שלישים מתקופת מאסרו יכול להפגש בכלא עם נציג של הרשות לשיקום האסיר. במפגש זה המתקיים בנוכחות עובד סוציאלי של הכלא, מועלות אפשרויות שונות לשיקומו של האסיר ובין השאר נשקלת התאמתו של האסיר לתוכנית שיקום בקיבוץ. לרשות לשיקום האסיר יש מספר קריטריונים להתקבלות לפרוייקט השיקום בקיבוצים:

האסיר אינו מעל גיל 30, העבירה שבגינה נשלח למאסר, אינה עבירת מין או רצח.

האסיר אינו משתמש בסמים, הוא רווק ואין לו חובות כספיים ניכרים.

בהמשך למפגש הראשוני עובר האסיר בדיקת שתן כדי לוודא שאינו משתמש בסמים, והעובד הסוציאלי מעביר דוח טיפולי לרשות לשיקום האסיר כולל המלצות. להמלצת העובד הסוציאלי יש משקל רב בהכנסתו של האסיר לתוכנית. ההמלצה מתבססת על מידת היוזמה שגילה האסיר בעבודה בכלא, ועל איכות תפקודו החברתי בתקופת המאסר. לאחר קבלת דו"ח חיובי כולל המלצות חיוביות מגיעים לכלא מפעילי התוכנית מטעם הרשות לשיקום האסיר, חרות לפיד מהתק"ם או אסי אוברמן מהקיבוץ הדתי, כדי לראיין את האסיר. אם הם מתרשמים בחיוב מהאסיר, מפנה המנכ"ל מכתב המלצה לועדת השחרורים לשחרור האסיר, והוא מקבל ממפעילי התכנית אישור למועמדות לכניסה לתכנית שיקום בקיבוץ. בשלב זה הם מתחילים לחפש קיבוץ מתאים ומשפחה מאמצת, שיהיו מוכנים לקלוט אותו. אם בשלב זה האסיר מסיים שני שלישים מתקופת מאסרו, הוא חייב לוותר על שחרור מוקדם עד שיימצא לו קיבוץ מתאים.

האחראים לתכנית מחפשים קיבוץ מתאים עבורו ולאחר שנמצא קיבוץ כזה המוכן לקלוט אותו, עובר הנושא לאישורם של מוסדות הפיקוח העיקריים בקיבוץ. קבלת האסיר מותנית במציאת משפחה מאמצת בעלת מעמד מרכזי בקיבוץ, במציאת מקום עבודה ודיור בקיבוץ, וכן באישור של רוב חברי הקיבוץ באסיפת החברים. בסיומו של הליך זה מבקרת המשפחה המאמצת המיועדת את האסיר בכלא. אם שני הצדדים מוצאים שפה משותפת והמשפחה מביעה נכונות לקלוט את האסיר וללוותו בקיבוץ, מקבל האסיר חופשה מיוחדת של 96 שעות על מנת לערוך היכרות עם הקיבוץ ולהחליט אם אמנם ברצונו להשתלב בתכנית השיקום בקיבוץ. אם החלטתו חיובית, פונה

מדינת ישראל

הרשות לשיקום האסיר

הרשות לשיקום האסיר לוועדת השחרורים המטפלת בבקשת השחרור שלו עם תום שני שלשים

מתקופת מאסרו, וממליצה לשחררו לתכנית שיקום בקיבוץ.

לפני כניסתו לקיבוץ נדרש האסיר לחתום על חוזה, שנערך על ידי הרשות לשיקום האסיר ושנועד להגדיר את ההתחייבויות, שיקבל על עצמו במהלך שהייתו בקיבוץ. האסיר מצהיר על עברו הפלילי ועל רצונו לשקם את חייו. הוא מתחייב לאמץ את אורח החיים הקיבוצי, לעבוד מדי יום על פי סידור העבודה ועל פי סדר הזמנים שייקבע לו. הוא מתחייב להישמע להנחיות של המשפחה המאמצת, כמו כן הוא מביע הסכמה לסטטוס הזמני והבלתי מחייב לתוכו הוא נכנס. עוד הוא מתחייב בחוזה שלא להיפגש עם חברים מעברו או עם בני משפחה קרובים ללא אישור של המשפחה המאמצת בקיבוץ. כמו כן מתחייב האסיר שלא לעזוב את שטח הקיבוץ ללא רשות או פיקוח. במהלך השנים נוספה בקיבוצים שונים התחייבות שלא לצאת עם בנות משק. בקיבוצים דתיים נוספה התחייבות להגיע לתפילות בבית הכנסת. (ראה לדוגמה חוזה בנספח מס' 1). החוזה כולו מבוסס על התחייבותו של האסיר לאמץ את הנורמות ודרכי ההתנהגות הקיבוציים מחד ועל "ארעיות" מעמדו בקיבוץ מאידך.

עם כניסתו של האסיר המשוחרר לקיבוץ משלמת הרשות לקיבוץ תשלום חד פעמי להוצאות ראשוניות שונות הכרוכות בקליטתו בקיבוץ.

ניתן לומר כי בתהליך השיקום בקיבוץ בולטים שני סוכני תיווך ופיקוח עיקריים: המשפחה המאמצת וקבוצת העבודה, שני סוכנים ההופכים במידה רבה למסגרת ההתייחסות הראשונית של האסיר המשוחרר. אל המשפחה המאמצת ניתן להתייחס במידה רבה כאל לב התוכנית וכאל סוכן התיווך המרכזי בין האסיר המשוחרר לבין הקהילה הקיבוצית.

המשפחה המאמצת מתחילה ללוות את האסיר עוד בהיותו בכלא, היא מלווה אותו בשלבי קליטתו השונים בקיבוץ. המשפחה המאמצת מלמדת את האסיר כללי התנהגות המתאימים לקיבוץ, עומדת לצדו במפגש עם מוסדות הקיבוץ השונים, ותומכת בו חברתית ונפשית. המשפחה המאמצת הופכת להיות מודל של חיקוי המאפשר לאסיר המשוחרר להפנים את הנורמות הקיבוציות דרך מה שמכונה "למידה הסתכלותית" (1991, Fischer and Geiger).

המשפחה מחזקת את הדימוי העצמי של האסיר בעצם ההשתייכות אליה, היא מלמדת לראות את כישלונות העבר כזמניים בלבד, מכוונת את התנהגותו ומפקחת עליה ועל מערכת קשריו החברתיים של האסיר. המשפחה המאמצת ממשיכה למלא תפקיד מרכזי בחייו של האסיר המשוחרר כל זמן שהותו בקיבוץ, אך במהלך הזמן הולך ומצטמצם תפקידה ככל שגדלה האוטונומיות של האסיר בתוך המערכת הקיבוצית (1991, Fischer and Geiger).

מדינת ישראל

הרשות לשיקום האסיר

העבודה וערך העבודה הם בעלי משמעות מיוחדת בקהילה הקיבוצית (רוזנר, 1989, רביד, 1992, בן רפאל, 1996). העבודה משמשת קנה מידה עיקרי להערכת החבר מצד הקבוצה כאשר ההתייחסות אינה בהכרח ליעילות אלא למאמץ ולהשקעה. קבוצת העבודה אליה שייך האסיר ממלאת תפקיד מרכזי בעיצוב יחס הסביבה כלפיו. מקום העבודה חופך במידה רבה לבסיס הסטטוס של האסיר המשוחרר בקיבוץ. בלוי זמן הפנאי עמדות ודעות על דברים שונים הקורים בקיבוץ נעשים כולם בתיווכה של קבוצת העבודה. הקשרים הרגשיים המתפתחים בתוך מקום העבודה, בגלל מרכזיותו הרבה בחיי הקיבוץ מוליכים להגברת הקשר והמעורבות של האסיר בחיי הקיבוץ.

ככל שגדלה מידת האחראיות שמקבל האסיר המשוחרר במקום עבודתו כך ניתן לצפות כי תתחזק תחושת השייכות והאוטונומיה שלו בסביבתו החברתית החדשה. ההתייחסות אל האסיר כאל כל שאר החברים מאפשרת לאסיר לעשות הבחנה ברורה בין מה שהיה בעבר לבין מה שהוא עכשיו, חלק מתבררה ערכית הגאה במערכת הערכית תרבותית המבחינה בינה לבין החברח הסובבת אותה. פישר וגייגר (Fischer and Geiger, 1991), מציינים כי תהליך השינוי אותו עובר האסיר בקיבוץ מלווה גם בשינויים חיצוניים ניכרים לעין. במשך התקופה בה נמצא האסיר בקיבוץ חלים שינויים רבים בצורת לבושו, ההופך מאלגנטי למרושל. חלים שינויים רבים גם בשפה בה משתמש האסיר. הוא משתמש פחות ופחות בעגה השייכת לעולם העבריני ולכלא ומאמץ את שפת הדיבור הייחודית לקיבוץ.

במחקר זה ביקשנו להעריך את ההיבטים השונים של פרויקט השיקום בקיבוץ, את מידת השתלבותם של האסירים המשוחררים בקהילה הקיבוצית ואת הצלחת הפרוייקט ביחס לתקופות הזמן השונות בהן שהו האסירים המשוחררים בתוכנית. הצלחת התוכנית תיבחן על רקע מאפיינים לגליים של האסיר ומאפיינים ארגוניים ומבניים של התוכנית.

מדינת ישראל

הרשות לשיקום האסיר

שיטה

אוכלוסיית המחקר כוללת את כלל האסירים שנשלחו לשיקום בתנועה הקיבוצית על ידי הרשות לשיקום האסיר בין השנים 1983 - 1999.

נתונים ראשוניים אודות אסירים אלו נלקחו מתוך תיקי הרשות לשיקום האסיר. נכללו בהם פרטים חלקיים אודות 110 אסירים משוחררים שהתחילו תוכנית שיקום בקיבוצים בשנים האמורות.

הנתונים כללו את שם הקיבוץ אליו נשלח האסיר, שם המשפחה המאמצת, תאריך הכניסה לקיבוץ, ובחלק מהמקרים גם את גילו של האסיר ומשך תקופת שהותו בפרוייקט. שאר הנתונים לגבי האסירים בפרוייקט נאספו בראיונות חצי מובנים עם מרואיינים משלושה מקורות:

א. כל המשפחות המאמצות בקיבוצים אשר אמצו אסירים, שניתן היה לאתרן ולראיין אותן. סך הכל רואיינו הורים מאמצים 97 משפחות (שהן 89% מכלל המשפחות המאמצות) מהן 4 משפחות שאמצו שני אסירים.

הראיונות נערכו ברובם בבתי המשפחות בקיבוצים ובחלקם, במקרים שבהם המשפחות עזבו את הקיבוצים, במקומות המגורים החדשים שלהן.

במספר מקרים, כאשר מסיבות שונות לא ניתן היה לערוך ראיון פנים אל פנים, נאלצנו להסתפק בראיון טלפוני.

ב. כל האסירים לשעבר ששהו במסגרת תוכנית שיקום בקיבוצים, שניתן היה לאתרם ושהסכימו להתראיין. סך הכל רואיינו 42 אסירים לשעבר (המהווים 37% מכלל המשתתפים). היות שרובם הגדול של האסירים ששהו בתוכניות השיקום בקיבוצים עזבו אותם זה מכבר ולא ניתן היה לאתרם ולראייןם בתקופת עריכת המחקר, הסתייענו גם ב- 18 מתוך הראיונות המובנים שערך ד"ר פישר עם נחקרים מאוכלוסיית המחקר שלנו, ששהו בתוכנית שיקום בקיבוצים בשנות ה 80 (ראה Fischer & Geiger, 1991).

ג. מרכזי התוכנית- חרות לפיד בתק"ם ואסי אוברמן בקיבוץ הדתי, שרואיינו בפירוט לגבי כל אסיר בתוכנית השיקום, שלווח על דם, וכן מפקחי הרשות לשיקום האסיר שרואיינו בהתייחס לאסירים מסוימים בתוכנית השיקום, שהיה חסר מידע לגביהם.

הנתונים מתוך הראיונות רוכזו באמצעות שאלון המורכב מחמישה פרקים:

החלק הראשון מתאר משתנים סוציו דמוגרפיים של האסיר, החלק השני מתאר משתנים פלייליים הרשות לשיקום האסיר שלו כמו משך המאסר, סוג העבירה ושימוש בסמים .

החלק השלישי בשאלון מתאר את המשפחה המאמצת, תהליך איתורה ומעמדה בקיבוץ. החלק הרביעי המתייחס לתקופת שהותו של האסיר בקיבוץ מורכב משאלות העוסקות בארבעה תחומים: הקשר של האסיר המשוחרר עם משפחתו המאמצת, השתלבותו של האסיר המשוחרר בעבודה בקיבוץ, השתלבותו בחברה הקיבוצית ובקרב בני גילו, והתנהגות על פי נורמות קיבוציות. החלק החמישי מתאר את הצלחת התוכנית באמצעות מדד המתבסס על הערכה סובייקטיבית של המשפחות המאמצות, של האסירים לשעבר או של מפעילי התוכנית לגבי הצלחת הפרוייקט וכן מדד אובייקטיבי של חזרה לכלא בתקופה שאליה מתייחס המחקר (1983-1999).

נתונים אלו, לאחר שהוצלבו כאמור מתוך שלושת המקורות, שימשו כבסיס לניתוח הכמותי של פרוייקט שיקום האסירים בקיבוץ. לצורך הניתוח השתמשנו בתוכנת

ה-SPSS, תוכנה שנועדה לבדיקת כמותית של השערות במדעי החברה. הניתוח הסטטיסטי כולל את תיאור התפלגות השכיחויות של מאפייני הפרוייקט השונים, מדדי השתלבות בחיים בקיבוץ, ומדדי הצלחה בשיקום בקרב שלוש קבוצות של נבדקים (משתתפים שנשרו לפני תום מחצית השנה, משתתפים שסיימו את השנה בתוכנית ומשתתפים שנשארו בקיבוץ לאחר תום השנה), וכן ניתוחי שונות חד משתני ורב משתני לבחינת הקשר בין מדדי ההשתלבות השונים והצלחת השיקום בקרב משתתפים בשלוש הקבוצות. כמו כן נעשו ניתוחי רגרסיה לינארית לגבי מידת ההצלחה בתוכנית, ורגרסיה לוגיסטית לגבי החזרה לכלא, המתבססות על מאפייני הרקע של האסירים ומדדי השתלבותם בתוכנית.

איפיוני אוכלוסיית המשתתפים בפרוייקט-

משך שהיה בתוכנית

את 110 האסירים המשוחררים אשר נכנסו לפרוייקט בין השנים 1983 - 1999 ניתן לחלק לשלוש קבוצות על פי משך תקופת שהותם בתוכנית- משתתפים שנשרו לפני תום מחצית השנה, משתתפים שהיו בתוכנית לתקופה של עד שנה, ומשתתפים שנשארו בקיבוץ יותר משנה: הנושרים- 20% (22) שהו בתוכנית לתקופת זמן של פחות מ 6 חודשים, המסיימים - 45% (49) שהו בתוכנית במשך תקופה של עד שנה, והממשיכים- 35% (39) היו בקיבוץ תקופות זמן ארוכות יותר משנה.

מדינת ישראל

(ניתוחי שונות מראים כי אין הבדל מובהק בין שלוש הקבוצות במאפייני הרקע של האסירים, הרשות לשיקום האסירים)

קרי ; גיל, השכלה, סוג עבירה, משך מאסר, ושימוש בסמים).

מועד הכניסה לתכנית

מועדי הכניסה של 110 האסירים המשוחררים לפרוייקט היו כדלהלן :

1983 - 17 אסירים משוחררים.

1984 - 6 " "

1985 - 14 " "

1986 - 13 " "

1987 - 9 " "

1988 - 10 " "

1989 - 7 " "

1990 - 3 " "

1991 - 2 " "

1992 - 3 " "

1993 - 4 " "

1994 - 3 " "

1995 - 1 " "

1996 - 6 " "

1997 - 5 " "

1998 - 5 " "

1999 - 2 " "

ניכר כאן תהליך של ירידה חדה במספר המשתקמים במהלך השנים שבין 1983 ל 1999,

ממוצע של 10.9 משתקמים בשנה בשנות השמונים יורד הממוצע ל 3.4 בשנות התשעים.

מגדר -

רובם של האסירים אשר נכנסו לפרוייקט הם גברים (95%).

גיל האסירים -

הגיל הממוצע של האסירים הוא 25 (SD= 5.1). המצטרף הצעיר ביותר היה בן 17 והמבוגר ביותר בן 42 (כ 15% מהמשתתפים בפרוייקט הם מתחת לגיל 20 וכ-10% מעל גיל 30).

ג. השכלה

2.5% מקרב האסירים המשוחררים היו אנאלפביתים.

83.5% היו בעלי השכלה יסודית או תיכונית חלקית.

12.7% היו בעלי השכלה תיכונית.

1.3% בעלי השכלה אקדמית.

ד. שרות צבאי לפני התוכנית

61% מקרב האסירים המשוחררים לא שירתו בצבא לפני הגעתם לקיבוץ.

21% עשו שרות חלקי בלבד, ו 18% שירתו שרות צבאי מלא.

משתני רקע לגלים-

א. שימוש בסמים לפני התוכנית-

34% מקרב האסירים שהשתתפו בפרוייקט לא השתמשו בסמים בטרם הצטרפו לתוכנית

השיקום. 18% מתוכם השתמשו בסמים "קלים" ו 48% השתמשו בסמים "קשים".

ב. סוג העבירה האחרונה עליה נשפטו-

6% מקרב האסירים נשפטו בגין עבירות נגד גוף, 59% בגין עבירות נגד רכוש, ו 35% על עבירות

סמים.

ג. משך המאסר (במאסר אחד או מצטבר)

40% מתוך האסירים המשוחררים שהגיעו לשיקום בקיבוץ היו בכלא לתקופות של עד שנתיים.

24% שהו בכלא לאורך תקופה של בין בן שנתיים לארבע שנים.

12% שהו לאורך תקופה שבין חמש לשבע שנים,

6% היו בכלא מעל שבע שנות מאסר.

18% לא ידוע.

ממצאים

פרוייקט שיקום האסירים אשר החל קודם בתנועה הקבוצית המאוחדת, פעל במקביל בשני

הזרמים של התנועות הקבוציות, מתוך כלל האסירים אשר נכללו במחקר 86% אסירים

משוחררים נכנסו לשיקום בקיבוצים חילוניים ו 14% בקיבוץ הדתי.

מדינת ישראל

60% מהנכנסים לפרוייקט השיקום בקיבוצים עברו תהליך מיון מסודר, 10% עברו תהליך מיון^{הרשות לשיקום האסי} חלקי ו 30% הגיעו לפרוייקט ללא שעברו תהליך מיון מסודר.

המשפחות המאמצות-

הפרוייקט בקיבוצים מתבסס על משפחה מאמצת אחת בכל קיבוץ, אשר תפקידה ללוות, ולהדריך את האסיר המשוחרר, לתמוך בו ולפקח עליו. מתוך הנתונים עולה, כי 62% מהמקרים נעשה תהליך איתור ומיון מסודר של המשפחה המאמצת. ב 18% נעשה מיון חלקי של המשפחה המאמצת. וב 20% לא נעשה תהליך של איתור ומיון מסודר של המשפחה המאמצת.

מעמד המשפחות המאמצות בקיבוץ

כדי להקל על האסירים המשתקמים להתקבל בחברה בקיבוצים הם היו אמורים להקלט במשפחות בעלות מעמד טוב בקיבוציהן. מבדיקת מעמד המשפחות המאמצות עולה כי 75.7% מכלל המשפחות המאמצות הן בעלות מעמד טוב או מרכזי בקיבוץ. 11.6% מוגדרות כבעלות בעלת מעמד בינוני, ו2.7% מוגדרות כמשפחה בשוליים. לגבי 10% מקרב המשפחות המאמצות לא נתקבלו נתונים לגבי מעמדם. 23% מהמשפחות המאמצות קיימו קשר רציף עם מפעילי התוכנית, חרות לפיד או אסי אוברמן, 60% היו בקשר חלקי ו17% לא היו כלל בקשר עם מפעילי התוכנית.

מזדי השתלבות של האסיר המשוחרר בקיבוץ-

א. השתלבות בעבודה

70% מתוך המשתתפים השתלבו במהלך התוכנית בצורה טובה או טובה מאוד במקום עבודתם. 20% השתלבו באופן בינוני, ו10% לא השתלבו כלל. לוח מס. 1 מתאר שלוש רמות של השתלבות במקום העבודה בקיבוץ בקרב שלוש הקבוצות של המשתקמים.

מדינת ישראל

הרשות לשיקום האסיר

לוח מס. 1- השתלבות בעבודה בקרב משתקמים בשלוש הקבוצות:

לא השתלב	השתלבות בינונית	השתלבות טובה	
26%	22%	52%	עד חצי שנה (N=22)
8%	25%	67%	עד שנה (N=49)
	10%	90%	יותר משנה (N=39)

ניתוח השונוות שנעשה בין הקבוצות מראה כי קיים הבדל מובהק בין שלוש הקבוצות במידת השתלבותן בעבודה בקיבוץ ($f(2/108) = 8.71, p < 0.01$) כמעט כל המשתתפים בתוכנית (90%) אשר נשארו בתוכנית יותר משנה השתלבו טוב בעבודה, וזאת לעומת רק כמחצית (52%) מהמשתלבים בעבודה בקרב השוהים פחות מחצי שנה בתוכנית.

ב. השתלבות בחברה

60% מקרב האסירים המשוחררים השתלבו בצורה טובה בחברה הקיבוצית.

20% השתלבו באופן בינוני, ו-20% לא השתלבו כלל.

לוח מס. 2 מתאר שלוש רמות של השתלבות בחברה הקיבוצית בקרב שלוש קבוצות המשתקמים.

לוח מס' 2 - השתלבות בחברה בקרב שלוש הקבוצות:

לא השתלב	השתלבות בינונית	השתלבות טובה	
44%	22%	34%	עד חצי שנה (N=22)
3%	10%	87%	עד שנה (N=49)
3%	4%	93%	יותר משנה (N=39)

מתוך ניתוח השונוות עולה, כי יש הבדל מובהק במידת ההשתלבות החברתית בין שלוש הקבוצות

בפרוייקט ($f(2/108) = 7.01, p < 0.01$)

רק כשליש מקרב השוהים בתוכנית פחות מחצי שנה השתלבו טוב מבחינה חברתית,

וזאת בהשוואה לכמעט כל המשתתפים (93%) שנשארו בקיבוץ יותר משנה והשתלבו

טוב מבחינה חברתית.

ג. קשר עם המשפחה המאמצת

84% מהמשתתפים בתוכנית היו בקשר טוב או טוב מאוד עם המשפחה המאמצת בקיבוץ. 12.4%

היו בקשר שהוגדר כבינוני, ורק 3.6% לא היו בקשר טוב עם המשפחה המאמצת.

מדינת ישראל

הרשות לשיקום האס

לוח מס. 3 מתאר את טיב הקשר של המשתקם עם המשפחה המאמצת בקיבוץ בקרב שלוש הקבוצות.

לוח מס. 3- הקשר עם המשפחה המאמצת בקרב שלוש הקבוצות:

קשר טוב	קשר בינוני	לא היה קשר טוב	עם המשפחה המאמצת
65% (N=22)	26%	9%	עד חצי שנה
87% (N=49)	10%	3%	עד שנה
92% (N=39)	5%	3%	יותר משנה

ה.

ניתוחי השוונות מראים כי אין הבדלים מובהקים בין שלוש הקבוצות במידת הקשר עם המשפחה המאמצת, בשלוש הקבוצות רוב האסירים המשוחררים היו בקשר טוב עם המשפחה המאמצת. ואולם ניתן לראות כי הקשר הטוב ביותר, כצפוי היה בקרב הקבוצה שנשארה בקיבוץ יותר משנה.

ד. בילוי שעות הפנאי עם בני הגיל -

35% מקרב השוהים בקיבוצים לא בילו כלל את שעות הפנאי עם בני גילם, 55% מהם עשו זאת לפעמים ורק 10% בילו הרבה עם בני גילם בקיבוץ. לוח מס. 4 מתאר את המידה שבה בילו המשתקמים משלוש הקבוצות את שעות הפנאי שלהם עם בני גילם מהקיבוץ.

לוח מס. 4 - בילוי שעות הפנאי בקרב שלושת הקבוצות

הרבה	לפעמים	מעט או בכלל לא	עד חצי שנה
10%	90%	(N=22)	עד חצי שנה
3%	43%	54%	עד שנה (N=49)
42%	58%		יותר משנה (N=39)

הרשות לשיקום האסיר

בין הקבוצות נמצאו הבדלים מובהקים במידה שבה נהגו המשתתפים בפרוייקט לבלות את שעות

הפנאי עם בני גילם בקיבוץ ($f(2/108) = 6.11, p < 0.01$).

משתקמים אשר שחו בתוכנית יותר מחצי שנה נהגו לבלות עם בני גילם בקיבוץ יותר ממשתקמים

ששהו בתוכנית פחות מחצי שנה.

ה. התנהגות על פי נורמות קבוציות

65% מקרב המשתתפים בתוכנית התנהגו על פי הנורמות המקובלות בקיבוץ, 10% נהגו כך לפעמים ו 25% התנהגו שלא על פי הנורמות המקובלות. לוח מס. 5 מתאר את המידה שבה נהגו על פי נורמות קיבוציות בכל אחת משלוש הקבוצות.

לוח מס. 5 התנהגות על פי נורמות קבוציות בקרב שלוש הקבוצות:

מעט או בכלל לא	לפעמים	הרבה	
42%	18%	40%	עד חצי שנה (N=22)
22%	17%	61%	עד שנה (N=49)
16%	10%	74%	יותר משנה (N=39)

הבדלים מובהקים בין הקבוצות נמצאו גם ביחס למידת ההתנהגות של המשתקמים על פי הנורמות בקיבוץ ($f(2/108) = 7.01, p < 0.01$).

בקרב השוהים בתוכנית מעבר לשנה אחת נמצאה שכחות כמעט כפולה (79%) של התנהגות בהתאם לנורמות הקיבוציות בהשוואה לקבוצה שנשארה פחות מחצי שנה (40%).

ו. מעורבות בהתנהגות עבריינית בתקופת השוהות בתוכנית

72% מקרב כלל האסירים המשותררים לא היו מעורבים בהתנהגות עבריינית במשך שהותם בקיבוץ. 12% היו מעורבים במידה מעטה, ו 16% היו מעורבים במידה רבה. לוח מס. 6 מתאר את המידה שבה היו מעורבים המשתקמים בשלוש הקבוצות בהתנהגות עבריינית בתקופת הפרוייקט.

מדינת ישראל

הרשות לשיקום האג

לוח מס. 6 - מעורבות בהתנהגות עבריינית בקרב שלוש הקבוצות במהלך השנות בקיבוץ

מנעט או בכלל לא	למעמים	הרבה	
52%	24%	24%	עד חצי שנה (N=22)
71%	8%	21%	עד שנה (N=49)
85%	8%	7%	יותר משנה (N=39)

ניתוח השונות מראה כי יש הבדלים מובהקים בין הקבוצות במידת מעורבותם בהתנהגות

עבריינית בזמן השנות בתוכנית ($f(2/108) = 3.08, p < 0.05$).

כמחצית (48%) מהמשתתפים אשר יצאו מהתוכנית לפני תום מחצית השנה היו

מעורבים בהתנהגות עבריינית בזמן התוכנית, וזאת לעומת 14% מעורבים

בהתנהגות עבריינית מקרב המשתתפים בתוכנית לתקופות של יותר משנה.

מדדי הצלחה בקרב כלל המשתתפים בתוכנית

מועדות בקרב במשתתפים בפרוייקט-

מתוך 110 האסירים המשוחררים אשר התחילו את הפרוייקט בקיבוץ 74 לא חזרו לכלא (67%)

בתקופה של עד חמש שנים לאחר סיום הפרוייקט. לוח מס. 7 מתאר את אחוזי החזרה לכלא

בקרב שלוש קבוצות המשתתפים.

לוח מס. 7 - אחוזי המועדות בקרב המשתתפים (כולל משתתפים שעזבו גם לאחר תקופות

זמן קצרות)

שהות בפרוייקט	חזרו לכלא	לא חזרו לכלא
עד חצי שנה (N=22)	45.5 %	54.5%
עד שנה אחת (N=49)	39%	61%
יותר משנה אחת (N=39)	18%	82%

ניתן לראות כי 82% מקרב המשתתפים אשר נשארו בקיבוץ יותר משנה אחת לא חזרו לכלא.

לעומתם רק 54.5% מקרב הנושרים לפני תום מחצית השנה הראשונה לא חזרו לכלא. נמצא קשר

מובהק בין משך השנות בפרוייקט לבין שיעורי החזרה לכלא ($X^2 = 6.04, DF = 2, P < 0.00$).

הצלחת התוכנית על פי הערכת המשקמים

מתוך כלל המצטרפים לתוכנית 54% הוגדרו על ידי המשקמים כסיפור של הצלחה, לגבי 10% ניתן דירוג של הצלחה בינונית, ו 36% הוגדרו כאנשים שלא הצליחו בפרוייקט. לוח מס. 8 מתאר את אחוזי המשתקמים שהוגדרו כהצלחה בקרב שלוש קבוצות המשתקמים.

לוח מס. 8- הערכת המשקמים את הצלחת השיקום בקרב שלוש הקבוצות (כולל משתקמים שעזבו גם לאחר תקופות זמן קצרות)

שנות בתוכנית	הצלחה	הצלחה בינונית	אי הצלחה
עד חצי שנה (N=26)	28%	18%	54%
עד שנה אחת (N=49)	45%	10%	45%
יותר משנה אחת (N=39)	80%	6%	15%

ניתן לראות כי אחוזי ההצלחה הגבוהים ביותר (80%) יוחסו למשתקמים אשר נשאר בקיבוץ לתקופה של יותר משנה אחת, שהיא תקופת השנות הפורמלית הסטנדרטית. לאלו אשר שהו בתכנית עד שנה יוחסה רק כמחצית (45%) מרמת ההצלחה בקרב הממשיכים מעל שנה. כצפוי אחוזי ההצלחה הנמוכים ביותר (28%) יוחסו לקבוצה שנשרה עוד לפני תום מחצית השנה. ניתוח השוונות לגבי מידת יחוס ההצלחה לשלש הקבוצות מצביע על הבדלים מובהקים בין הקבוצות ($f(2/108) = 7.74, P < 0.00$).

הסיבות לסיים התוכנית –

51% עזבו מרצונם בשנה הראשונה או נשאר בקיבוץ עד סיום תקופת תוכנית השיקום שלהם.
 30% הורחקו על ידי הקיבוץ בעקבות התנהגות שהקיבוץ הגדיר כלא נאותה.
 11% הורחקו מהקיבוץ בעקבות ביצוע גניבות או שימוש בסם.
 8% נשאר חברי קיבוץ (מתוכם עזבו שלושה תוך מספר שנים).
 לוח מס. 9. מתאר את התפלגות הסיבות לעזיבה בקרב שלוש הקבוצות.

מדינת ישראל

הרשות לשיקום האק

לוח מס. 9- סיבות לעזיבה בקרב שלוש הקבוצות:

סיימו או העדיפו לעזוב	התנהגות לא נאותה	שימוש בסמים או גניבה	לא עזבו, נתקבלו לחברות בקיבוץ
המצאות בקיבוץ עד חצי שנה (N=22) 38%	57%	5%	
עד שנה (N=49) 49%	30%	21%	
יותר משנה (N=39) 50%	30%	5%	15%

ניתוח השוונות ביחס לעלות העזיבה של הפרוייקט מצביע על הבדלים מובהקים בין שלש הקבוצות
($F(2/108) = 5.48, P < 0.00$).

62% מקרב האסירים המשוחררים אשר היו בתוכנית עד חצי שנה הורחקו ממנה בעקבות גניבה או שימוש בסמים או עקב התנהגות שהוגדרה כלא נאותה. לעומתם מקרב האסירים ששהו עד שנה, הורחקו 50%, ומקרב המשתתפים שנשארו יותר משנה הורחקו בגין אותן הסיבות רק 35%. ככל שהשהייה בקיבוץ ארוכה יותר כן יורד אחוז המורחקים ממנו בגין התנהגות לא נאותה או עבריינית.

הקשר בין המשתתפים השונים לבין ההצלחה המיוחסת לשיקום

היות שהנתונים בשני מדדי ההצלחה, הערכה סובייקטיבית של המשקמים ושיעורי מועדות נמצאו דומים מאוד, ומדד ההערכה הסובייקטיבית הינו מדד הלוקח בחשבון גם משתתפים נוספים מלבד החזרה לכלא, בחרנו בחלק זה להתייחס להערכת ההצלחה ולא לשיעורי המועדות.

סוג העבירה והצלחה בשיקום

לפרוייקט השיקום בקיבוץ נכנסו אסירים משוחררים אשר הורשעו בעבירות רכוש, עבירות סמים ועבירות וגוף. לא הוכנסו אסירים שנשפטו על רצח, שוד קשישים, סחר בסמים, סרסרות או אונס. לוח מס. 10 מתאר את התפלגות העבירות בקרב המשתקמים ביחס למידת ההצלחה שיוחסה להם בתוכנית: הצלחה רבה, הצלחה חלקית או חוסר הצלחה.

לוח מס. 10 - קשר בין סוג העבירה להצלחת השיקום

עבירה	הצלחה	הצלחה חלקית	חוסר הצלחה
נגד גוף	83%	17%	
עבירות רכוש	58%	10%	32%
סמים	43%	14%	43%

($P > 0.05$)

מדינת ישראל

הרשות לשיקום האסיר
 אם כי לא נמצא קשר מובהק בין סוג העבירה עליה נשפט האסיר לבין מידת ההצלחה בפרוייקט, אחוזי ההצלחה הגבוהים ביותר נמצאו בקרב אסירים שנשפטו על עבירות גוף (83%), בהשוואה לאחוזי ההצלחה הנמוכים ביותר (43%) אשר נמצאו בקרב האסירים שנשפטו על עבירות סמים.

סוג הקיבוץ המשקם

לוח מס. 11 מתאר את אחוזי ההצלחה בפרוייקט השיקום בקיבוץ הדתי אל מול הקיבוץ החילוני.

לוח מס. 11 - קשר בין סוג הקיבוץ להצלחת השיקום

סוג	הצלחה	הצלחה בינונית	חוסר הצלחה
קיבוץ חילוני (N = 95)	52%	12%	36%
קיבוץ דתי (N = 15)	86%	7%	7%

$(X^2 = 7.90, DF = 2, P < 0.05)$.

נמצא קשר מובהק בין סוג הקיבוץ למידת ההצלחה בשיקום. 86% מקרב המשתתפים בתוכנית במסגרת הקיבוץ הדתי הוגדרו כמצליחים בהשוואה ל-52% מקרב המשתתפים בתוכנית השקום בקיבוץ החילוני. (יש לשים לב כי מספרם של המשתתפים בשיקום בקיבוץ הדתי קטן ולכן עלול לחטות את התוצאות).

עבודה בקיבוץ והצלחה בשיקום

כאמור, אחד התנאים הבסיסיים להישארות בפרוייקט היה התייצבות בשעה היעודה, באופן קבוע ויום יומי, במקום העבודה, שנבחר עבור המשתקם.

לוח מס. 12 מתאר את מידת ההשתלבות במקום העבודה במהלך התוכנית בקרב שלוש קבוצות המשתקמים.

לוח מס. 12 - קשר בין השתלבות בעבודה להצלחת השיקום

רמת השתלבות	הצלחה	הצלחה בינונית	אי הצלחה
השתלב בעבודה	63%	11%	26%
שילוב חלקי	33%	24%	43%
לא השתלב	10%	90%	

נמצא קשר מובהק בין מידת ההשתלבות בעבודה לבין מידת ההצלחה המיוחסת לתוכנית $(r = 0.37, P < 0.01)$. 63% מקרב אלו אשר השתלבו טוב בעבודה הוגדרו כמצליחים בהשוואה

מדינת ישראל

ל 33% מקרב אלו שהשתלבו בעבודה באופן בינוני בלבד. איש מבין המשתקמים אשר לא הצליחו ^{הרשות לשיקום האס} להשתלב בעבודה לא הוגדר כמצליח בשיקום.

השתלבות בחברה בקיבוץ והצלחה בתוכנית השיקום

לוח מס. 13 מתאר את מידת ההצלחה בתוכנית ביחס למידת ההשתלבות החברתית אשר יוחסה להם על ידי המשקמים.

לוח מס. 13 - קשר בין השתלבות בחברה והצלחת השיקום

רמת השתלבות	הצלחה	הצלחה בינונית	אי הצלחה
השתלב בחברה	62%	8%	30%
שילוב חלקי	50%	6%	44%
לא השתלב	25%	6%	69%

נמצא קשר מובהק גם בין מידת ההשתלבות בחברה הקיבוצית לבין הצלחת תוכנית השיקום ($R=0.32, P < 0.05$).

אחוזי הכישלון בקרב המשתתפים, אשר לא הצליחו להשתלב חברתית (69%), כפולים מאחוזי הכישלון בקרב האסירים המשוחררים אשר השתלבו בחברה הקבוצית בצורה טובה (30%).

שימוש בסמים והצלחה בתוכנית

אחד התנאים לכניסה לתוכנית היה אי שימוש בסמים, אולם כפי שראינו בתחילת פרק הממצאים, רק 34% מהמצטרפים לפרוייקט לא השתמשו בסמים, קלים או קשים, טרם כניסתם לקיבוץ. לוח מס. 14 מתאר את מידת ההצלחה המיוחסת למשתקמים שהשתמשו בסמים מול אלו שלא השתמשו.

לוח מס. 14 - קשר בין שימוש בסם לפני השיקום להצלחה בתוכנית

שימוש בסמים	הצלחה	הצלחה בינונית	אי הצלחה
לא השתמש	78%	8%	14%
"סמים קלים"	66%	16%	18%
"סמים קשים"	33%	8%	57%

מבחן ספירמן מראה כי יש קשר מובהק מידת ההצלחה בפרוייקט לבין סוגיית השימוש בסמים לפני התוכנית ($r=0.30, P < 0.05$).